

Demokrasinin Neoliberal Dönemde Geçirdiği Dönüşümün Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri

Nazım Güveloğlu

Giriş

Günümüz kapitalizmine hakim olan neoliberalizmin, kapitalist devlet biçimine ilişkin kimi dönüşümler ortaya çıkardığı, kavramsal çerçeveleri her ne kadar farklı da olsa, ilgili literatürde uzun süredir işleniyor. “Devletin küçültülmesi”, “devletin ekonomiden çekilmesi”, “piyasanın devlet müdahalelerinden arındırılması” gibi temalar, var olan gerçekliği tamıyla doğru bir şekilde yansıtmasa da, aslında devlet biçiminde ortaya çıkan bu dönüşümlere ilişkin kimi görüngülerin birer ifadesi olarak beliriyor. Bunların işaret ettiği noktalar kapitalizmin içinde bulunduğumuz dönemde, devletin ekonomik bir aktör olarak varlığını meşru ve gerekli gören refah devleti modelinin ve bu modelin üzerine bina olduğu devlet biçimine ait kimi özelliklerin birtakım dönüşümler geçirdiğini gösteriyor. Bu yazıda, devlet biçimine ilişkin olarak ortaya çıkan bu tip dönüşümlerin burjuva demokrasisi üzerinde doğurduğu kimi sonuçlar ele alınacak ve bu sonuçların özel olarak siyasal partilere yönelik gözlenen ve olması beklenen etkileri tartışılacaktır.

Burada önemle belirtilmesi gereken bir nokta, aşağıda sözü edilen gelişmelerin süreçsel gerçeklikler olduğudur. Yani, pek çoğu tamıyla gerçekleşmiş durumda değildir, fakat içinde bulunduğumuz süreç bunların gerçekleştirilmesi sürecidir. Burada, “süreçsel gerçekliği” açıklamak için fotoğraf karşısında film fragmanı analogisini kullanabiliriz. Şöyle ki, örneğin İngiltere'nin fotoğrafını çektiğimizde göreceğimiz

1 Bu başlık altında tartışılanlar (Güveloğlu, 2003) ve (Güveloğlu, 2005) referanslı çalışmalarda ele alınmıştır. Bu yazıda, temel olarak bu çalışmalardaki kuramsal çerçeve izlenmekte ve bu çerçeveden siyasal partiler konusuna eğilinmektedir.

görüntü refah devleti uygulamalarının hala belli bir düzeyde var olduğunu gösterecekken, süreçsel olarak baktığımızda, yani İngiltere'nin tarihsel sürecini filme aldığımızda, fotoğraf karesinde gördüğümüz tür uygulamaların önceki görüntülerde daha fazla bulunduğunu, yani gidişatın bu tür uygulamaların azalması yönünde olduğunu görmemiz mümkün olacaktır. Yani aynı görüntünün fotoğraf ya da film olarak bize anlattığı şey farklıdır. İşte tarihsel gerçekliğin doğası gereği süreçsel olduğunu ve bu yüzden süreç içerisinde incelenmesi gerektiğini savunan tarihsel materyalizmin penceresinden baktığımızda aşağıda sözü edilen gelişmelerin gerçekliğini savunmak kolaylaşacaktır.

Burjuva Demokrasinin Radikalleşmesi Süreci¹

Son dönemde, gerek Batılı ülkelerde gerekse demokratikleşme sürecinde olan ülkelerde demokrasiye ilişkin önemli değişimlerin gerçekleştiği sıklıkla tartışılmakta. Batı Avrupa'da sosyal demokrat partilerin geçirdiği dönüşüm, özellikle Avrupa Birliği ölçeğinde temsil mekanizmalarının yetersizliği, demokratikleşme sürecinde olan ülkelerde ortaya çıkan liberal demokrasi dışı oluşumlar gibi konular sözü edilen değişimlerin başlıcaları arasında yer alıyor. Özellikle demokratikleşme sürecinde olan ülkelere ilişkin literatürde liberal demokrasiden farklı özellikler taşıyan kimi demokrasi biçimlerinin ortaya çıkışından söz edilmekte. Genel seçimler, parlamento gibi kimi kurumların varlığından ötürü pek çok ülkede "biçimsel demokrasi"nin var olduğu, öte yandan, bu ülkelerdeki "eksik" ya da "bozuk" demokrasilerin Batıdaki anlamda bir liberal demokrasiye dönüşme olasılığının düşüklüğünden söz ediliyor. Örneğin Philippe Schmitter, demokratikleşme sürecinde olduğu düşünülen ülkelerde istikrarlı, fakat liberal demokrasi çerçevesinde yeterince demokratik olmayan iki yeni biçimden bahsederken iki yeni kavram öneriyor. Bunlardan birincisi olan "*dictablanda*" otokratik ve demokratik öğeleri birlikte barındıran bir rejimi, ikincisi olan "*democradura*" ise kalıcı bir özellik gösteren ama yerleşik bir demokrasiyi barındırmayan bir rejimi ifade ediyor (Schmitter, 1994: 59-60). Bu ve bunun gibi "melez" rejimlerin ortaya çıkışı başka yazarlar tarafından da farklı ülkeler özelinde dile getiriliyor.

Ne var ki, ilgili literatürde bu tür gelişmelerin barındırdığı ortak mekanizmalar yeterince açıklayıcı bir kuramsal çerçeveye oturtulabilmiş gözükmemektedir. Bunun en temel nedenleri, ekonomik süreçlerin göz ardı edilmesi ve Batılı ülkelerle diğerle-

ri arasında bu açıdan ontolojik bir ayrımın varsayılıyor olmasıdır. Bu yazı kapsamında, işte bu eksiklikler göz önüne alınacak ve ekonomik süreçlerin de etkisi altında güncel kapitalizmin hemen hemen bütün ülkelerde ortak olarak doğurduğu birtakım süreçler ele alınacaktır.² Farklı ülkelerde demokrasiye ilişkin olarak gerçekleşen benzer gelişmelerin arızı olmadığı ve bunların içinde bulunduğumuz “burjuva demokrasisinin radikalleşmesi” süreci ile ilişkili olduğu savunulacaktır.

Burjuva Demokrasisinin Özgüllüğü³

Bilindiği üzere, “demokrasi” kavramının sözlük anlamı “demos-kratos”, yani “halk yönetimi” sözcüklerinden oluşur. Ne var ki, burjuva demokrasisinin en gelişmiş biçimi olan “liberal demokrasi” olarak bilinen rejim biçiminin bu anlamda bir demokrasi anlayışından çıktığını savunmak mümkün gözükmemektedir. Liberal demokrasiinin barındırdığı temsil mekanizmaları halkın yönetimde doğrudan söz sahibi olduğuna dair en önemli gösterge olarak görülse de bu rejim biçiminde halkın doğrudan yönetiminden bahsetmenin mümkün olmadığı açıktır. Eğer temsil mekanizmasının varlığını halkın yönetimine kanıt olarak alabilseydik, örneğin meşruti rejimleri ya da korporatist bir temsil mekanizmasını barındıran faşist rejimleri de bu anlamda demokratik saymamız gerekirdi. Halbuki ne bu rejimlerde ne de liberal demokraside tam anlamıyla bir halk yönetiminden söz etmek mümkün değildir. Bu anlamda, liberal demokrasiinin gerçekte nasıl bir rejim biçimine karşılık geldiği sorusunun irdelenmesi şart hale gelir. Bunun için de, bu biçimin hangi tarihsel süreçler sonucunda oluştuğunun ve onun varlığından söz etmemizi sağlayan temel öğelerin neler olduğunun incelenmesi aydınlatıcı olacaktır.

Burjuva Demokrasiinin Oluşumunun Tarihsel Süreci

Altı önemle çizilmesi gereken bir nokta burjuva demokrasiinin oluşmuş olan bu biçiminin kapitalizmin yapısal gereklerinin doğrudan bir sonucu olmadığıdır. Her ne kadar kapitalizmin işleyişi açısından önemli bazı olanaklar sağlasa da kapitalist üretim biçiminin, doğası gereği böyle bir rejim biçimini ortaya çıkardığı savını temellendirmek mümkün değildir. Bu açıdan süreci restrospektif bir tarzda işlevlendirici kuramsallaştırmalara gitmek yanıltıcı olacaktır. Aksine, genel bir kural olmasa da, Güney Kore gibi ülkelerde gözlemlendiği üzere liberal demokrasi anlamında eksik ya da bozuk olarak görülen rejimlerde sermaye birikiminin

2 Kapitalizm ve demokrasi ilişkisini Türkiye'nin güncel bağlamında tartışan ve Praksis'te yayımlanmış bir çalışma için bkz. (Özğür, 2003).

3 Kapitalizm, demokrasi ve liberalizm ilişkisini tartışan ve Praksis'te yayımlanmış bir çalışma için bkz. (Çulhaoğlu, 2003).

çok daha hızlı geliştiği pek çok örnek bulunmaktadır (Cammack, 1998). Burjuva demokrasisi, tarihsel süreç içerisinde pek çok mücadelenin sonucunda oluşmuştur. Öte yandan, bu mücadeleyi yürüten, ilk akla gelenin aksine, kapitalizmin egemen sınıfı olan burjuvazi değildir. Anthony Arblaster (1999), Dietrich Rueschemeyer ve arkadaşları (1992), Göran Therborn (1983) gibi demokrasi tarihine ilişkin ciddi ve kapsamlı çalışmalar yapmış araştırmacıların gösterdiği gibi burjuva demokrasisinin günümüzde var olan biçimi burjuvazinin zorlamasıyla değil, ezilen sınıfların *burjuvaziye rağmen* verdikleri mücadelelerle mümkün olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında, bu rejim biçiminin burjuvazinin kendi çıkarları için planlı bir şekilde oluşturduğu ve aksi mümkün olmayan bir biçim olmadığını savunmak mümkün olur (bkz. Çulhaoğlu, 2003). Fakat, her ne kadar alternatifsiz ve tek tipte olmasa da, oluşmuş olduğu haliyle burjuva demokrasisinin sermaye egemenliğinin kurulması ve sürdürülmesi konusunda önemli olanaklar sağladığı da açıktır.

Ellen Meiksins Wood (1994) burjuva demokrasisinin tarihine ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, çarpıcı bir şekilde, günümüzde demokrasiin orijinal anlamıyla “liberalizm” e ait olarak bilinen ilkelerle özdeşleştirildiğini savunur. Yönetimsel bir ilkeler bütünü olarak baktığımızda liberalizmin özünde iki temel unsur bulunur: anayasal yönetim (ya da yasalarla sınırlandırılmış yönetim) ve bireysel hak ve özgürlüklerin yönetim tarafından tanınması. Bunlardan birincisi, “hukuk devleti” kavramıyla ilişkili olup ikincisi de günümüzde demokrasi bağlamında en çok gündeme gelen konudur. Bugün siyasete ilgi duyan herhangi birisine demokrasiinin tanımı sorulduğunda alınacak yanıt büyük olasılıkla, “halkın yönetimi” biçimindeki sözlük anlamından çok, bu iki öğeden birini ya da ikisini içeren bir yanıt olacaktır. Öte yandan bu ikisi, “demokrasi” kavramıyla ilişkili olmakla birlikte, onun yeterli bir tanımını yapmaktan tabii ki uzaktır. Örneğin, liberalizmin temel ögesi olan “yönetimin yasalarla sınırlandırılması” ilkesi ilk olarak İngiltere’de kralın yetkilerinin sınırlandırılması amacıyla aristokratlar tarafından sahiplenilmiş bir siyasi projeydi (Wood, 1994: 51). Bu açıdan bakıldığında liberalizm, Wood’un da belirttiği gibi, ne modern bir kavramdır ne de orijinal olarak demokrasiyle aynı şeydir. Fakat, yukarıda anılan demokrasi tarihçilerinin de ortaya koyduğu gibi tarihsel süreç içerisinde ezilen sınıfların mücadelesiyle vücut bulmuş olan burjuva demokrasisi, demokrasiye ilişkin taleplerin, liberalizmin ilkeleri hayata geçirilerek karşılanmasıyla oluşmuştur.

Wood tarihsel süreç içerisinde demokrasinin liberalizmle özdeşleştirildiğini savunurken, hiç şüphesiz, semantik bir kaymadan çok öte bir şeye işaret ediyor. Öyle ki, ilk liberaller için demokrasi kavramının hiç de hoşlanılan bir şey olmadığını, “liberal demokrasi” kavramının onlar için bir çelişkiye işaret edeceğini savunuyor. Zira, liberalizm ve demokrasi birbiriyle uyumlu kavramlar olmaktan öte, tarihsel olarak birbirlerine alternatif projeler olarak var olmuşlardır (Wood, 1994: 52-53).

Bu şekilde, içerik olarak liberalizme indirgenmiş olan burjuva demokrasinin biçimsel yönünü ise “temsili demokrasi” kavramıyla ifade edilen kurumlar ve prosedürler dizgesi oluşturmuştur. Yine tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış olan temsili demokrasi, liberal demokrasinin “halk tarafından yönetim” özünü yerine getiriyor görüntüsündedir. Ne var ki, genel seçimler ve bunun sonucunda oluşan ulusal meclisin, halkın isteklerini gerçekten temsil etmekten çok bu isteklerin sisteme entegre edilmesini sağlamak ve bunlara ilişkin yürütülen politikalar aracılığıyla da hegemonyanın oluşmasını mümkün hale getirmek gibi işlevlere sahip olduğu halihazırda bilinmektedir.

Ekonomi-Siyaset Ayrımı ve Burjuva Demokrasinin Sermaye Egemenliği için Önemi

Bilindiği üzere, kapitalizmi önceki üretim biçimlerinden, örneğin feodalizmden ayıran en önemli özellik ekonomi ve siyasetin kapitalist toplumda birbirinden ayrılmış olmasıdır. Yani, sömürünün kapitalist üretim biçiminde sömürenlerin ekonomik alanda doğrudan baskı ve zor uygulamasına gerek kalmaksızın gerçekleştiriliyor olmasıdır. İşte kapitalizmin ekonomi ve siyaset arasında yarattığı bu ayrım burjuva demokrasinin günümüzde aldığı biçimin şekillenmesinde ana etken olmuştur. Sömürünün doğrudan baskı uygulanmadan yapılabilmesi bireysel hak ve özgürlüklerin tanınmasını ve siyasal iktidarın yasalarla sınırlanmasını, yani liberalizmin hayata geçirilmesini mümkün kılmıştır (Wood, 1994). Burada “gerekmiştir” yerine özellikle “mümkün kılmıştır” ibaresi kullanılmaktadır çünkü tarihsel çalışmaların gösterdiği gibi burjuva demokrasisi ile burjuva egemenliği arasında bir gerektirme ilişkisi iki yönlü olarak da mevcut değildir.⁴

Burjuva demokrasinin bir başka önemli özelliği de hiç kuşkusuz, genel olarak sermayenin egemenliğini pekiştirmek ve yenden üretmek konusunda araçlar ve olanaklar sağlıyor olmasıdır. Dönem dönem hegemonya krizleri yaşanabiliyorsa da burjuva de-

4 Yine de, böyle bir yapısal gerekliliğin ötesinde, tarihsel süreç içerisinde burjuva demokrasinin kapitalizm içerisinde şekillenmiş olması bu ikisi arasındaki özel bir uyumun önemine dikkat çekmektedir.

5 Otoriteryen devletçiliğin Türkiye bağlamında tartışıldığı ve Praksis'te yayımlanmış bir çalışma için bkz. (Yılmaz, 2003).

6 “State-managed democracy”.

mokrasisinin sermaye ve onun fraksiyonları açısından hegemonya kurma yönünde çok önemli olanaklar yarattığını biliyoruz. Tek başına, ekonomi ve siyaset ayırımına uyumlu olması bile üretim ilişkilerinin siyaset alanındaki değişimlerden etkilenmesini güçleştirdiği için sermayenin ekonomik alandaki sınıfsal egemenliğini destekler niteliktedir. Bunun yanında, Parlamento aracılığıyla hayata geçirilen çoğulculuk ilkesi, toplumdaki farklı çıkarların siyaset sürecinde temsil edildiği ve etkili olabildiği düşüncesiyle kitlelerin rızasını kazanmak konusunda etkili olmaktadır.

Devlet Biçimine İlişkin Olarak Gerçekleşen Dönüşümlerin Etkileri

Buraya kadar anlatılanlar burjuva demokrasisinin genel karakterleriyle ilgiliydi. Kısaca özetlemek gerekirse, demokrasinin burjuva demokrasisi çerçevesinde liberalizme indirgenmiş olduğu, bunun da tarihsel süreç içerisinde kapitalizmin ekonomi ve siyaset ayırımından beslenir bir şekilde ve sermaye egemenliğini yeniden üreterek gerçekleştiği savunuldu. Belli başlı tarihsel ve yapısal özellikleri yukarıdaki tartışmalar çerçevesinde özetlenmiş olan burjuva demokrasisi, son dönemde önemli bir süreçten geçmektedir. Aşağıda, bu sürecin belli başlı özellikleri, devlet biçimi ve rejim biçimi üzerinde yarattığı etkilerle ilişkili olarak tartışılmaktadır. Bu yazı kapsamında ele alınan “devlet biçimi” ve “rejim biçimi” kavramları, anahatlarıyla Nicos Poulantzas’ın tanımladığı çerçeveye uyumludur. Poulantzas (1975), kapitalist devlet tipi içindeki ayrışmaları belirlemek amacıyla, “devlet biçimi”ni siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkilerdeki değişim ve farklılıkları tespit etmenin aracı olarak, “rejim biçimi”ni ise kurumsal ve prosedürel yapı ve mekanizmaları ayırtırmak için kullanır.

Poulantzas’ın 1970’lerin sonunda Batılı kapitalist ülkelerde oluşumunu gözlediği devlet biçimi olan “otoriteryen devletçilik”⁵ üç temel gelişmeye dayanmaktadır: Parlatonun düşüşü, Yürütmenin güçlenmesi ve bürokrasinin üstlendiği önemli rol (2000: 217). Bunlara paralel olarak milletvekilleri ve siyasal partilerin rolünde de bir gerileme olduğunu savunur (2000: 222-3). Aşağıdaki tartışmalarda ele alınan konular Poulantzas’ın tanımladığı bu gelişmelerle oldukça uyumludur, fakat bunlar burjuva demokrasisiyle ilişkileri bağlamında incelenmektedir. Poulantzas bu gelişmeleri başta gelişmiş kapitalist ülkeler için tarif etmişti. Paul Cammack (1998) ise Poulantzas’tan yirmi yıl kadar sonra “devlet tarafından yönetilen demokrasi”⁶ kavramı çerçevesinde aynı dönüşümleri diğer kapitalist ülkeler için gözlüyor. Cam-

mack, Malezya ve Meksika gibi örneklerde var olduğunu savunduğu “devlet tarafından yönetilen demokrasi”nin liberal demokrasiye göre “kapitalizmin güncel formu” olan neoliberalizmle çok daha uyumlu olduğunu ve bu yüzden de bunun, “varlığını sürdürebilecek tek demokrasi biçimi” olarak belirlediğini savunur. Sosyal demokrasinin eskiden sahip olduğu referans olma durumunu gelecekte bu demokrasi biçiminin üstleneceğini ve gelecekteki olası rejim değişikliklerinin, genelde beklenenin tersine, doğudan batıya değil, batıdan doğuya doğru olacağını öne sürer (1998: 262). Cammack’ın gözlediği gelişmeler bu yazı kapsamı için oldukça geçerli olmakla birlikte, yeni oluşan demokrasi biçimini liberal demokrasiden kopuk olarak ele alması ve “devlet tarafından yönetilen” şeklinde kurduğu kavramsal çerçevenin kuramsal sorunlar barındırması nedeniyle burada benimsenmemektedir. William Graf (1995) da, Güney ülkelerinde demokrasinin “biçimsel-liberal” bir türünün ortaya çıkmakta olduğunu ve bunun, sözünü ettiği “yeniden-metalaşma”⁷ ve “yeni küreselleşme” süreçleriyle oldukça uyumlu olduğunu savunur. Bu demokrasi türü hem toplumsal eşitsizliğe açık kapı bırakmakta hem de ekonomik demokrasiyi siyasal demokrasiden ayırmaktadır (1995: 146).

Gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesçi refah devleti politikalarının tıkanmasıyla birlikte ağırlık kazanan, diğer ülkelerin pek çoğunda da IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumların öncülüğünde yürütülen ekonomik programlarla ilkeleri hayata geçirilen neoliberalizm, devlet biçimine ilişkin önemli değişimleri gündeme getirmiştir. Temel ilkeleri ve uygulamaları GATT, GATS gibi uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış olan, Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar tarafından denetimi yapılan ve Avrupa Birliği, ülkelerarası Serbest Ticaret Bölgeleri gibi oluşumların ekonomik temelini belirleyen bu neoliberalleşme süreci güncel kapitalizmin en önemli karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu sürecin, Poulantzas, Cammack ve Graf’ın gözlemleriyle uyumlu olarak sonuç verdiği dönüşümler aşağıda incelenmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bunların, oluşumunu tamamlamış değil, süreçsel olarak *oluş halinde* gerçeklikler olduğu göz ardı edilmemelidir. Aksi halde, yukarıdaki İngiltere örneğinde değinildiği gibi, kimi aykırı durumlar gözleneceğinden bunların aslında gerçekleşmediği sonucuna varılabilir.

Ekonomi Yönetiminin Depolitizasyonu

İçinde bulunduğumuz süreçte ekonomi ve siyaset ilişkisine dair en belirleyici gelişmeler, yürütme organının ekonomiye mü-

7 “Recommodification”.

dahale araçlarının etkisizleştiriliyor ve ekonomi yönetiminin özellikle kilit sektörlerde “bağımsız kurullar” a devrediliyor olması olarak beliriyor. Bu “bağımsız kurullar”, temsili demokrasinin temsil mekanizmalarını dışarıda bırakır bir şekilde çalışmaktalar. Bu kurulların işleyişi bağlamında temsiliyete ilişkin olarak önerilen “yönetişim” kavramı ise demokratiklik açısından oldukça tartışmalıdır (Güler, 2003). Diğer taraftan, “Merkez Bankasının bağımsızlığı” ilkesi doğrultusunda para politikası, hükümetlerin yetki ve sorumluluk alanından çıkarılmaktadır. Bunun yanında, sağlık ve eğitim gibi refah devleti modelinde kamusal olarak sağlanan hizmetlerin metalaşması ve kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi süreçleriyle birlikte “devletin aktör olarak ekonomiden çekildiği” bir durumda temsili demokrasinin ortaya çıkardığı siyasi otoritenin ekonomideki etkisi giderek azalmaktadır. Sonuç olarak, seçimle işbaşına gelmiş hükümetlerin ekonomi politikalarının karar alma süreçlerindeki rolü azalmakta ve ekonomi alanında daha önceden üstlendiği pek çok işlevi yerine getirmesinin olanakları daralmaktadır. Peter Burnham (2001) bu süreçte, esin verici bir kavramsal çerçevede “ekonomi yönetiminin depolitizasyonu” adını veriyor. Bu durum, kapitalizmin ekonomi ve siyaseti birbirinden ayırması özelliğinin günümüzde daha da keskinleştiğinin bir göstergesidir. Çünkü bu yolla ekonomi alanında, yani üretim ilişkileri üzerinde, temsili demokrasinin mümkün kıldığı ölçüde bir halk etkisinin bile önü kapatılmış oluyor. Neoliberal ekonomik politikalar teknik ve alternatifsiz bir biçimde koyularak siyasi etkiden bağımsızlaştırılıyor.

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, bağımsız kurulların, yürütme organı, yani hükümet etkisinden çıkmış bir ekonomi yönetimini gündeme getirmesinin bu kurulların yaptığı işin “devlet” alanı dışına çıkması anlamına gelmeyeceğidir. Bu kurulların yaptığı türden bir düzenleme işi, tanımı gereği kurumsal anlamda devletin alanındadır. Son süreçte yapılan, devletin bu alanlardan çekilmesi değil, hükümetin ve dolayısıyla da temsili demokrasinin izin verdiği ölçüde bir halk etkisinin bu alanlarda olanaksız kılınmasıdır. Nitekim, Burnham da ekonomi yönetiminin depolitizasyonu sürecinin aslında bir “yönetme stratejisi” olduğunu belirtiyor (2001: 136).

Yürütme ve Bürokrasinin Güçlenmesi

Ekonomi yönetiminin depolitizasyonu süreciyle de ilişkili olarak yürütme organının diğer siyasal organlar karşısındaki ko-

numu giderek daha güçlü hale gelmektedir. Amerikan tarzı lider siyasetinin ön plana çıkışı, başbakanın yetkilerinin artışı, parlamentonun yetkilerinin daralması gibi süreçler yürütme organının giderek daha az kısıtlandığı bir durum ortaya çıkarmaktadır. İlk bakışta bir kısmının gerçekliğinden bazı ülkeler özelinde kuşku duyulabilecek bu gelişmeler, süreçsel olarak oluş halindedir. Bu açıdan, Avrupa ülkelerinin şimdiki durumunun ötesine geçerek geleceğine dair ipuçları aramak noktasında Avrupa Birliği'nin siyasal yapısına bakmak bu süreçsel gerçeklikleri gözlememiz konusunda yardımcı olacaktır. Çünkü, AB üyesi ülkelerde halihazırda var olan durum Birlik süreci kapsamında AB'nin yasal mekanizmaları tarafından şekillendirilmektedir. Bu anlamda, Avrupa Parlamentosu'nun Birliğin karar alma mekanizmalarındaki yeri oldukça sembolik bir düzeydeyken, Devlet Başkanları ve Başbakanlardan oluşan Avrupa Konseyi'nin, Birliğin en yetkili kurumu olması önemlidir (Carchedi, 2001). Son dönemde gündeme gelen Avrupa Anayasası'nda da Parlamento'ya kendi başına yasa yapma yetkisi verilmemiştir; Avrupa ülkelerindekinin aksine Birliğin Parlamentosu, Avrupa Konseyi ya da Bakanlar Konseyinin onay olmaksızın hiçbir yasayı kendi başına çıkaramamaktadır.

Yürütmenin güçlenmesine paralel olarak, bürokrasi de eskie göre çok daha güçlü hale gelmektedir. En başta, yukarıda sözü edilen ekonomi yönetiminin depolitizasyonu süreci, ekonomi bürokrasisini temsili demokrasinin mekanizmaları aracılığıyla sağlanan siyasal etkilerden oldukça bağımsız bir konuma getirmektedir. Merkez Bankası ve bağımsız kurullarda görev alan bürokratlar, "siyasetin ekonomiye müdahalesinin engellenmesi" gerekçesiyle oldukça geniş yetkilerle donatılıyorlar. Yine AB'ye baktığımızda, Avrupa Merkez Bankası'nın ve ona bağlı ulusal merkez bankalarının "bağımsız" kurumlar olması benimsenmiştir. Daha önemlisi, AB'nin bürokrasisini oluşturan Avrupa Komisyonu'nun konumudur. Birliğin karar alma mekanizmalarında oldukça önemli bir yere sahip olan Komisyon, AB ölçeğinde Avrupa ülkelerinin ulusal ölçeklerinde bürokrasinin sahip olduğu etkiden çok daha fazlasına sahiptir (Carchedi, 2001).

Sermaye Egemenliğinin Güçlenmesi

Son dönemde devlet biçimine ilişkin olarak gerçekleşen dönüşümler sermaye egemenliğinin ulaştığı boyutların hem sonucu hem de bir destekleyicisi olarak belirlemektedir. En genel düzeyde, çokuluslu şirketlerin gücündeki artış, tekelleşmenin artan bir

hızla devam etmesi, ulusal sınırların sermaye hareketlerini kolaylaştırır bir biçimde düzenlenmesi, neoliberal politikalarla sermayenin üzerindeki kimi kısıtların kaldırılması, eskiden genellikle kamusal olarak sağlanan sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin sermayenin girişimini kolaylaştıracak bir şekilde metalaştırılması, yaygın ve büyük boyutlu özelleştirmeler gibi pek çok gelişme son dönemde sermaye egemenliğinin önemli ölçüde artmakta olduğunun göstergeleridir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının da etkisiyle kapitalizmin tek baskın sistem olarak ortaya çıkması onun ve dolayısıyla da sermaye egemenliğinin alternatifsiz olarak görünmesine sebep olmaktadır, bu da söz konusu egemenliği daha da pekiştirmektedir. Devlet biçiminde gerçekleşen dönüşümler, sermayenin eskiden olduğuna göre çok daha doğrudan bir şekilde etkide bulunabilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıntıları ayrı bir çalışma ya da çalışmaların konusu olabilecek bu konuya ilişkin olarak en genel anlamda, ekonomi yönetiminin depolitizasyonu ile ekonomi politikaları üzerinde temsili demokrasinin yaratabileceği halk etkisinin önünün alınmakta olduğunu ve Yürütme ve bürokrasinin ön plana çıkışıyla da politikaların hayata geçirilmesi konusundaki siyasal dolayımın azalmakta olduğunu söyleyebiliriz. Her iki durum da, içinde bulunduğumuz süreçte sermaye egemenliğinin önünü açan özellikler taşımaktadır.

“Burjuva Demokrasinin Radikalleşmesi”

Kavramı

Burjuva demokrasinin en ayırdedici iki özelliği kapitalizme özgü ekonomi ve siyaset ayrımıyla uyumlu olması ve bu çerçevede sermayenin ekonomik anlamdaki egemenliğini hem daha korunaklı kılması hem de bunun yeniden üretilmesi yolunda olanaklar yaratmasıdır. Son süreçte her iki özellik açısından da bir belirginleşme durumunu gözliyoruz. Birincisi, devlet biçimine ilişkin olarak gerçekleşen ekonomi ve siyaset ayrımının derinleşmesi sürecinde burjuva demokrasinin bu ayrımı yeniden üretmekte ve daha uç bir noktada kurulmasını kolaylaştırmakta olması, ikincisi ise, burjuva demokrasinin hegemonya kurma olanaklarını sermaye egemenliğini daha korunaklı hale getirir bir biçimde yaratıyor olmasıdır. İşte “*burjuva demokrasinin radikalleşmesi*” süreci, bu iki temel özellikte gözlenen gelişmelerin kavramsal bir çerçeve içinde ifadesini amaçlamaktadır. Zira, burjuva demokrasinin en temel özellikleri olan bu nitelikler son dönemdeki dönüşümlerle birlikte daha da belirgin hale gelmekte-

dir. İlgili literatürde her ne kadar demokrasi bağlamında önemli gelişmeler olduğu vurgulanıyor olsa da, bunların kapitalizm ve sermaye egemenliği açısından önemi ve özgüllüğü, yeterince açıklayıcı bir kuramsal çerçeveye oturtulmuş değildir. Bu kavramsal çerçevenin öneriliyor olmasının nedeni, içinde bulunduğumuz sürecin siyasal boyutlarının güncel kapitalizmin temel niteliklerini belirleyen sınıfsal ilişkilerle nasıl ilişkili olduğunu ve demokrasi bağlamında ortaya çıkan oluşumların ve gelişmelerin arızı değil sermaye egemenliğinin yeniden üretilmesiyle doğrudan ilgili olduğunu vurgulamaktır.

Bu yazının temel tezlerine ilişkin olarak önemle belirtilmesi gereken bir nokta, radikalleşme süreciyle birlikte bütün kapitalist ülkelerdeki rejim biçiminin aynılaşacağı ifade edilmediğidir. Nasıl ki Batı Avrupa ülkelerinde refah devleti ve sosyal demokrasinin ön planda olduğu dönemde diğer Üçüncü Dünya ülkelerinde bunlar birebir olarak gerçekleşmemiş fakat bunların kimi yansımaları olmuşsa (Cammack, 1998), radikalleşen burjuva demokrasi sürecinin de bu ülkeler için sonuçları arasında farklılıklar olacaktır. Bu yazı kapsamında bu farklılıklar üzerinde bir tartışma yürütülmemekte, temel olarak, sözü edilen tarihsel süreçte referans haline gelen rejim biçiminin ana hatları çizilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda, bahsedilen dönüşümler bütün ülkelerde ortak olarak oluşmakta olan bir rejim biçimini değil, rejim biçimine ilişkin olarak gerçekleşen ortak süreçleri ifade etmektedir. Nitekim, “radikal burjuva demokrasisi” yerine “radikalleşen burjuva demokrasisi” ifadesinin kullanılmasının nedeni bu süreçsel niteliğe işaret etmektir. Bu ortak süreçlerin hangi ülkede nasıl sonuçlar doğuracağı o ülkenin özgül tarihsel koşullarıyla şekillendirilecektir.

Burjuva Demokrasininin Radikalleşmesi Sürecinin Genel Sonuçları

Kimlik ve Kültürün Ön Plana Çıkışı ve Sosyal Adalet Fikrinin Terki

Burjuva demokrasininin radikalleşmesi sürecinde ekonomi ve siyaset arasındaki ayrımının derinleşiyor olması, ekonomiyle ilişkisi giderek daha fazla kopan demokrasinin belirleyenleri olarak başka faktörlerin ön plana çıkmasını beraberinde getirmektedir. Keynesçi ekonomi anlayışıyla uyumlu olarak özellikle Batı Avrupa ülkelerinde uzunca bir süre etkisini sürdürmüş olan refah

8 Burada şunu belirtmek gerekir, bu uygulamalar her ne kadar Keynesçi talep artırma politikalarıyla uyumlu olsa da, tarihsel olarak, yürütülmüş olan sınıf mücadelelerinin kazanımları olarak ortaya çıkmışlardır.

9 AB eski komiseri Günter Verheugen'in Eylül ayı başında Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştirdiği gezinin ardından yaptığı açıklama kimi sosyo-ekonomik sorunlara vurgu yapıyor ve bu raya yönelik bir bölgesel kalkınma planının hayata geçirilmesinin gereğine değiniyordu. Bu konunun önümüzdeki süreçte tekrar gündeme gelmesi olası olmakla birlikte, AB'nin bu alandaki en yetkili komiserinin böyle bir duyarlılığı son ilerleme raporuna değin göstermemiş olması da kendi başına önemli bir göstergedir. Bu anlamda, siyasal ve kültürel haklarla ilgili konuların takibine gösterilen özenle sosyoekonomik konuların gündeme gelişindeki rastlantısal hava arasındaki ilişki yukarıda öne sürülen tezle uyum göstermektedir. Bunun yanında, AB'nin bu konudaki yaklaşımı sosyal ve ekonomik hakların öneminden çok bölgesel eşitsizliğin kritik durumunu vurgulamaktadır. Bu da, örneğin, Birliğin Türkiye'de siyasal ve ekonomik açıdan istikrarlı bir durum arayışından kaynaklıdır.

devleti anlayışı, bir ölçüde sosyal adalet fikrine ve dolayısıyla “sosyal ve ekonomik haklar” olarak bilinen haklara vurgu yapmaktaydı. Bu ülkelerdeki refah devleti modeli, işsizlik sigortası, sağlık ve eğitimin ücretsiz olarak devlet tarafından sağlanıyor olması, gelir dağılımının en altındakileri destekleyici sonuçlar doğuran ekonomi politikaları gibi bileşenlerinden ötürü sosyal adalet açısından kimi açılımlar sağlıyordu.⁸ Öte yandan, refah devletinin 1970'lerden bu yana girmiş olduğu çözülüş süreci sosyal adaletle ilişkilendirilebilecek uygulamaların ortadan kalkmasını beraberinde getiriyor. İngiltere'nin başı çektiği bu sürece diğer Batı Avrupa ülkeleri de değişen düzeylerde eşlik etmektedir. Özellikle de, Maastricht Anlaşmasıyla neoliberal yönelimini Birliğin kurucu mevzuatında açıkça ortaya koyan (Erkiner, 1999) Avrupa Birliği'nin temel aldığı ekonomik ilke ve uygulamalar, üye ülkelerde bu tür uygulamaların terk edilmesiyle kaydadeğer bir uyumluluk göstermektedir. İşte bu süreç, sosyal adalet fikrinin, dolayısıyla da sosyal ve ekonomik hakların, Avrupa ülkelerinde önemli ölçüde itibar kaybetmesi ile bir arada gidiyor. Avrupa ülkelerinin oluşmasına öncülük ettiği 1966 tarihli “Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” iki ayrı grupta hak tanımlarını yapmaktayken, günümüzde Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olan ülkelerin yerine getirmesi gereken kriterler arasında ekonomik ve sosyal haklar olarak tanımlananlara ilişkin kaydadeğer bir ölçüt bulunmamaktadır.

Öte yandan, müzakerelere başlamadan önce yerine getirilmesi gereken kriterlerin en başta gelenleri siyasal ve kültürel haklar kapsamında tanımlananlar olmaktadır. Örneğin, Türkiye için hazırlanmış olan ilerleme raporları ve katılım ortaklığı belgelerinde azınlıklar başlığı altında ele alınanlar, kültürel farklılığın ve kültürel hakların korunması temelinde incelenmiştir (örneğin, Turkey: 2000 Accession Partnership, 2001: 19). Bu rapor ve belgelerle aynı doğrultuda hazırlanmış olan TÜSİAD raporlarında “Kürt Sorunu” başlığı altında ele alınan sorunlara değinilirken, bunların sosyoekonomik boyutlarının da olduğu dile getirilmekte, fakat anadilde yayın ve eğitim gibi kültürel hakların aksine, sosyoekonomik sorunların çözümü bir şart olarak görülmemektedir (TÜSİAD, 1997).⁹ AB için geçerli olan sosyal ve ekonomik hakların göz ardı edilmesi durumu, ABD için daha da açık bir şekilde gözlenebilir. ABD yukarıda değinilen uluslararası sözleşmelerden bu grup haklarla ilgili olanı imzalamış bile değildir.

Öte yandan, siyasal haklar bağlamında biçimsel olarak tanımlanan demokrasi, ABD'nin uluslararası müdahalelerinin temel gerekçelerinden biri olarak ortaya çıkar.¹⁰

Demokrasinin günümüzde ideolojik olarak nasıl kurulduğunu incelemek için anaakım demokrasi ve demokratikleşme literatürüne bir göz atmak yerinde olacaktır. “Medeniyetler çatışması” tezinin isim babası olan Samuel P. Huntington’dan meşhur “tarihin sonu” savının sahibi Francis Fukuyama’ya, birçok ünlü yazar ve üst düzey politikacının yazılarının yayımlandığı *Journal of Democracy* dergisi bu açıdan pek çok veri sağlar. Yazarlarından bir kısmının, uluslararası politikaların şekillenmesinde önemli etkileri olduğu kabul edilen *think tank* üyeleri olduğu bu dergide hakim olan bakış açısı, radikalleşen burjuva demokrasisi tanımıyla oldukça uyumludur. Burada benimsenen hakim çerçevenin başlıca özellikleri, demokrasinin yalnızca siyasal ölçütlere göre tanımlanması, sosyal ve ekonomik hakların demokrasi bağlamında yadsınması, demokratikleşmenin ilgili olduğu alanın devlet değil –çoğunlukla sivil toplum kuruluşları bağlamında tanımlanan ve devletle karşıtlık içinde ele alınan– sivil toplum olarak görülmesi, kültürün demokrasi bağlamında önemli bir öge olarak ön plana çıkarılması şeklinde sıralanabilir. Dergi, gerek yazarlarının kimliği gerekse de yazıların içeriği ve kapsama alanı açısından egemen demokrasi anlayışının kuramsal ve ideolojik boyutlarını açık bir şekilde sergilemektedir (Güveloğlu, 2003: 39-69).

Sonuç olarak, burjuva demokrasinin günümüzde temel aldığı hak tanımının, medeni, siyasal ve kültürel haklarla sınırlandırılmakta oluşu bunlara ilişkin konuların demokrasi bağlamında ön plana çıkmasını beraberinde getirmektedir. Ulusal, etnik, dinsel ve kültürel kimlikler, demokrasi ve demokratikleşme bağlamında görece olarak çok daha fazla belirleyici hale gelmektedir. Bunun yanında sosyal adalet fikri ve buna ilişkin sosyal ve ekonomik haklar gözden düşmekte ve meşruluğunu kaybetmektedir.

Demokrasinin ve Demokratikleşmenin Araçsallığının Ön Plana Çıkışı

Sermaye için burjuva demokrasinin araçsal bir siyasal yapı olduğu Marksist literatürde sıklıkla savunulmuştur. Her ne kadar bu araçsal yönüne indirgenemeyecek olsa da, yukarıda da değinildiği gibi, bu rejim biçiminin sermaye egemenliğinin yeniden üretilmesi ve pekiştirilmesi yönünde önemli olanaklar sağladığı açıktır. Burjuva demokrasinin radikalleşmesi süreci bu araçsal

10 ABD müdahalelerinin siyasal haklar temelinde tanımlanmış olan demokrasiyi hayata geçirmek gibi bir amaçları olmadığı açıksa da, bu bağlamda geçerli olan egemen ideolojide demokrasinin bu türden bir tanımından yola çıkılıyor olmasının kendisi de başlıbaşına önemlidir. Ulusal ve uluslararası düzeyde hegemonya kurma arayışlarına temel olan demokrasi tanımı, burjuva demokrasinin radikalleşen biçimi kapsamındadır.

yönü daha çok ön plana çıkarmaktadır. Şöyle ki, ekonomik anlamdaki sermaye egemenliğinin siyaset etkisinden arındırılması sonucunda siyaset alanı, giderek daha fazla, yönetme stratejileri ve hegemonya kurma öğeleriyle belirlenir hale gelmektedir. Bir başka deyişle, sermaye egemenliğinin devamlılığını ve sağlığını koruma yönünde kitlelerin rızasının kazanılması, ekonomik anlamdaki egemenliğin siyaset alanındaki olası tehlikelere karşı daha korunaklı hale gelmesiyle birlikte, siyaset alanının temel işlevi olarak ortaya çıkmaktadır.

İçinde bulunduğumuz süreç bir başka araçsallığı da Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik demokratikleşme ve demokratikleştirme ideolojileri ve süreçlerinde yeniden üretmekte ve ön plana çıkarmaktadır. Öteden bu yana emperyalist hedefler için bir araç olarak kullanılmış olan ekonomik ve siyasal ilerleme fikri, burjuva demokrasisinin radikalleşmesi sürecinde yeni boyutlar kazanmaktadır. Demokrasinin ekonomiden bağımsız olarak ve ağırlıklıla siyasal haklar üzerinden tanımlanması, örneğin “Irak’a demokrasi götürmek” şeklinde ifade edilmiş olan ideolojik çerçevenin hegemonikleşmesini kolaylaştırmaktadır. Çünkü böylece, Irak’ta bir “demokrasi” kurmak görece kolay bir proje haline gelmektedir. ABD’nin, müdahale sürecinde Irak’tan çekilmek için kurulmasını gerekli koşul olarak gösterdiği demokrasi, örneğin bir sosyal demokrasi değildir; daha sınırlı olarak, “hükümetin seçime işbaşına gelmesi” ve “yöneticilerin Irak halkının içinden çıkması” gibi biçimsel öğeler Irak ve demokrasi bağlamında gündeme gelen çerçevenin temelini oluşturmaktadır. Tabii ki Irak’ta, radikalleşen burjuva demokrasisi bağlamında bir demokrasi yerleştirilmeye çalışılmamaktadır; burada altı çizilen, radikalleşme sürecinin Irak’a yönelik yaklaşımın hegemonikleştirilmesi açısından önemli olanaklar doğurduğudur. Bu anlamda, Irak’ta ABD tarafından şekillendirilen yönetime temel olarak gösterilen toplumsal yapının işçi, köylü, esnaf, sermayedar gibi ekonomik kategorilerden değil de Şii, Sünni, Kürt gibi din ve milliyet tabanlı kategorilerden oluşuyor olması da önemlidir. Ekonominin demokrasi bağlamında geri plana itildiği, kimlik ve kültürün ön plana çıktığı bu süreç, kurulacağı öne sürülen demokrasinin çerçevesini bu şekilde çizmeyi de olanaklı kılmaktadır.

Siyasal Partiler Üzerindeki Etkiler

Yukarıda sözü edilen, ekonomi yönetiminin depolitizasyonu ve yasama organına karşı yürütme ve bürokrasinin ön plana çıkı-

şı gibi kimi süreçler, burjuva demokrasininin radikalleşmesi sürecinde siyasal partiler üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar aşağıda, siyasal partilerin işlevlerindeki kısıtlanma, hiyerarşik yapılarındaki değişim ve ekonomi-dışı siyaset araçlarının ön plana çıkışı genel başlıkları altında ele alınmıştır.

Siyasal Partilerin İşlevlerinin Kısıtlanması

Partilerin izleyecekleri seçim stratejileri ve işbaşına geldiklerinde uygulayabilecekleri politikalar ekonomi yönetiminin depolitizasyonu sonucunda ciddi oranda kısıtlanmaktadır. Bu sürecin bir sonucu olarak partilerin vaad edecekleri ekonomik politikaların geçerliliği ve güvenilirliği sorgulanır hale gelmektedir. Örneğin, enerji sektöründe karar alma yetkisinin Enerji Bakanlığı'na değil de “bağımsız” bir kurula ait olduğu bir durumda bir parti başkanının seçim meydanlarında dile getireceği “Elektrik fiyatlarını düşüreceğiz” türden bir vaadin inandırıcılığı eskiye göre çok daha düşük olacaktır, çünkü hükümetin elektrik fiyatları üzerindeki etkisi bağımsız kurulda sahip olduğu kısıtlı oranından daha fazla olamayacaktır.

Bu gelişmeler, egemen ideolojide “popülist” adı verilen politikaların önünün ciddi oranda tıkanmasına neden olacaktır. Bu da, siyasi yöneliminden bağımsız olarak, hükümete aday olan bütün partileri etkileyecek bir durumdur. Retoriğin gücünü ve etkisini bir yana bırakacak olursak, Türkiye’de seçim meydanlarında sıkça duyulan pek çok zam yapmama, fiyat düşürme vadeleri böylece geçersiz kalacaktır. Bu durumda da inandırıcı olmak isteyen tüm partilere düşen, ekonomik vaatler dışında kimi vaatlerle seçmen toplamak olacaktır. Bunların neler olabileceği aşağıda ele alınmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi, yürütme ve bürokrasinin ön plana çıkışı, parlamento ve siyasal partilerin görece olarak güçsüzeleştiği bir durumu doğurmakta ve buna paralel olarak seçmenlerin partiler ve parlamento aracılığıyla etkide bulunma olanakları da azalmaktadır. Bu anlamda, örneğin herhangi bir konuda bir politika oluşturulması yönünde baskı yapmak isteyen bir seçmen grubu eskiden olduğundan daha fazla bürokratlarla ilişki kurmaya yönelecektir. AB bağlamında olan tam olarak budur. Bir kararın çıkması için yapılması gerekenler arasında Avrupa Parlamentosu’nun üyelerine değil Komisyon üyelerine yönelik lobi faaliyetleri ağırlıktadır. ERT ve UNICE¹¹ gibi Avrupalı büyük sermayedar örgütleri Komisyon üleriyle sıkı bir lobi faaliyeti içe-

11 ERT: *European Round Table* [Avrupa Yuvarlak Masa-sı], UNICE: *Union des Industries de la Communauté européenne* [Avrupa Topluluğu Sanayileri Birliği].

risindedirler (Carchedi, 2001). Hiç kuşkusuz, AB politikalarının sermayenin çıkarları doğrultusunda oluşmasında bu lobi faaliyetlerinin çok ötesinde nedenler vardır, fakat işleyiş düzeyinde Avrupa Parlamentosu'nu oluşturan parti üyelerinden çok Komisyon üyelerine yönelik lobi faaliyetlerinin yürütülüyor olması, partilerin etkinliği ve rolü açısından oldukça önemlidir. AB'nin Avrupa ülkelerinin geleceği açısından taşıdığı önem düşünüldüğünde bu durum tek tek her Avrupa ülkesini ilgilendiren bir hale dönüşmektedir.

Özellikle, ekonomik otoritelerin “bağımsızlaştırılması” sonucunda ekonomi bürokrasisinin siyasi etkilerden uzaklaştırılması, ekonomi politikaları çerçevesinde partilerin rolünü ve etkinliğini kökten bir şekilde değiştirmektedir. Seçimlerde büyük bir çoğunluk kazanarak iktidara gelen bir siyasal parti bile ekonomi yönetiminin depolitizasyonunun bir sonucu olarak, örneğin Merkez Bankası'nın para arzını arttırması yönünde bir politika izlemesini doğrudan sağlayamayacaktır. Bu da, örneğin, Keynesçi anlamda bir parasal genişleme stratejisinin iktidar partisi tarafından kolaylıkla uygulamaya konamayacağı anlamına gelir. Yine, daha küçük ölçekte düşünüldüğünde, bir ihaleyi kazanmak isteyen bir müteahhit Parlamento içi pazarlıklarla bunu sağlama ihtimali olan bir milletvekilinden çok, “bağımsız kurul” üyesi bir bürokratla iyi ilişkiler kurmaya yönelecektir.

Yürütmenin güçlenmesi ve Parlamentonun güç kaybetmesinin en önemli etkilerinden birisinin muhalefet partileri üzerinde olması beklenir bir durumdur. Oluşturulacak politikalardaki etkisi azalmakta olan bir Parlamentonun üyeleri olarak muhalefet partilerinin bu politikalar üzerinde iktidar partisiyle pazarlık yapabileceği zemin önemini kaybetmektedir. Bu durumda da, muhalefet partisine düşen rol, etkide bulunma olasılığı azalmakta olan söylemsel bir düzeyde iktidar partisini eleştirmek üzerine kurulu bir muhalefet stratejisi izlemek olacaktır. Hiç kuşkusuz, bu türden bir muhalefet de kitleleri harekete geçirerek Parlamento dışı etki mekanizmalarını devreye sokabilir, fakat burada işaret edilen, muhalefet partileri için daha önce belirli bir düzeyde var olan birtakım olanakların zayıflıyor olmasıdır.

Sonuç olarak, siyasal partiler burjuva demokrasisinin radikalleşmesi sürecinde geleneksel işlevlerinden ve etkide bulunabilecekleri araçlardan büyük oranda mahrum kalmaktadırlar. Bu da onların konumunu daha sembolik bir düzeye indirmektedir. Bu anlamda, farklı çıkarların karar alma mekanizmalarında bir ara-

da etkide bulunmasını sağladığı savunulan çoğulculuk ilkesinin meşrulaştırma temelleri, bu çoğulluğu oluşturan öğelerin önemini kaybetmesi nedeniyle zayıflamaktadır. Bu durumda da, “burjuva demokrasisinin çoğulculuk ilkesinin farklı çıkarların temsili gerçekte anlamda sağlamaktan uzak olup aslında bu konuda bir yanılsama yarattığı” şeklinde ifade edilebilecek Marksist eleştirinin geçerliliği artmaktadır. Yani, burjuva demokrasisinin bu yanılsamacı durumu radikalleşmektedir.

Siyasal Partilerde Tepe Yönetiminin Güçlenmesi

Ezilen sınıfların yönetim üzerinde etkide bulunmasını engelleyen bir başka süreç de burjuva demokrasisinin temel öğelerinden biri olan siyasal partilerin yapısal durumundaki değişimler dolayısıyla gerçekleşmekte. Yürütmenin güçlenmesine paralel olarak siyasal partilerin tepe yönetiminin ve özellikle de liderlerinin alt kademelere göre daha da güçlü hale geldiğine tanık oluyoruz. Çünkü, parti liderlerinin aday oldukları başbakanlık ya da başkanlık mevkileri, temsili demokrasinin önceki dönemlerde getirdiği pek çok kısıttan bağımsızlaşmış bir niteliğe sahip hale gelmektedirler. Aynı şekilde, oluşturulacak hükümetin parlamento karşısındaki güçlü durumu da yansımaları partilerin tepe yönetiminin güçlenmesinde bulmaktadır. Parlamento üyeliğine göre daha güçlü hale gelen hükümet üyeliğinin muhtemel adayları olan partinin tepe yöneticileri aday oldukları bu mevkinin gücünden parti içindeki görece konumlarında da istifade etmektedirler. Tabii ki, bu durumun farklı parti yapıları içinde parti üyelerinin etkisinin korunmasını gözetecek bir şekilde aşılması söz konusu olabilir, fakat içinde bulunduğumuz süreçte parti tabanları da böyle bir talebi üretecek bir niteliğe çoğunlukla sahip değildir. Genel anlamda neoliberalizmin ve bu doğrultuda Yeni Sağ ve Üçüncü Yol gibi neoliberalizm üzerine temellenmiş ideolojilerin kitleler üzerinde yarattığı depolitize edici etkiler, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün de etkisi altında sınıf ve kitle tabanlı sol politikanın güç yitirmesi gibi etkenler sonucunda hemen hemen bütün ülkelerde, 1960'lar ve 1970'lerde var olan politizasyonun oldukça gerisinde ve apolitik özellikler taşıyan bir toplumsal durum oluşmuştur. Bu da, partilerdeki lider ve tepe yönetim ağırlığını tehdit eden bir parti tabanının oluşmasını güçleştirerek her iki durumun birbirini yeniden üretmesi sonucunu doğurmaktadır.

Avrupa ölçeğinde partilerdeki lider ağırlığının artmasına ör-

nek olarak İngiliz İşçi Partisi Başkanı Tony Blair'den Alman Yeşiller Partisi Başkanı Joschka Fischer'e kadar uzanan örnekler vermek mümkün. Yine, Fransa'da Jacques Chirac ve İtalya'da Sylvio Berlusconi, özellikle seçimleri kazandıkları dönem göz önüne alındığında, lider öneminin artışına ilişkin örnekler olarak görülebilir. Bu durum Latin Amerika ülkelerinde de kendini açıkça göstermektedir. Timothy J. Power'ın da belirttiği gibi, Latin Amerika'da neoliberalizmin genel olarak baskın hale gelmesi, Brezilya'da Fernando Collor de Mella ve onu takip eden Fernando Cardoso'nun, Peru'da Alberto Fujimori'nin ve Arjantin'de de Carlos Menem'in "neopopülist" öncülüğünde gerçekleşmiştir. Her üç ülke örneğinde de bu liderlerin kişisel özellikleri çok önemli rol oynamıştır (1998: 51). Simon Kennedy ve Jonathan Joseph (2001), Blair'in karizmatik önderliğindeki İngiliz İşçi Partisi'nde temsili demokrasinin yıkılma sürecinde olduğunu ve bunun da yeni bir "geleneksel" iktidar partisi kurmak amacını taşımadığını, baskın bir başkan ve onun çalışma arkadaşları çevresinde oluşmuş "partisiz" bir oluşum kurmaya yönelik olduğunu savunurlar. İngiltere, pek çok açıdan, burjuva demokrasisinin radikalleşmesi sürecinin gelişmiş kapitalist ülkeler arasında en kolay gözlenebildiği ülke olarak belirmektedir. ABD ise halihazırda, lider ağırlığının önemi başta olmak üzere, partilerin etkisinin sınırlılığı, yürütme ve bürokrasinin görece gücü gibi öğeleri açısından bu sürece en uyumlu gelişmiş kapitalist ülke olma özelliği göstermektedir.

Türkiye bağlamında bakıldığında, her ne kadar partilerdeki lider ağırlığı her zaman fazla olmuşsa da, bu durumun –belki de artarak– süreceğine dair pek çok gösterge bulunmaktadır. Örneğin son CHP kongresinde yukarıdan aşağıya doğru parti tepe yönetimini ve il başkanlarını güçlendiren kararlar ve CHP'nin son dönemdeki uygulamaları, bu parti özelinde, lider ve tepe yönetimi ağırlığının daha da arttığı iyi bir göstergesidir. AKP örneğinde de "milletvekilleri fırçalayan" bir parti başkanının varlığı pek sorgulanan bir durum olmamaktadır. Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı kapsamında içinde bulunduğu –radikalleşen burjuva demokrasisi bağlamındaki– demokratikleşme sürecinin siyasal partiler yasasında kimi değişiklikler gündeme getiriyor olmasıyla birlikte parti liderliğinin konumu açısından fazla zorlayıcı olmaması, Avrupa'daki benzer yönelimler de göz önüne alındığında, Türkiye'de oluşması beklenen rejim biçimi açısından liderlerin bu konunun çok önemli bir sorun olmadığını düşündürmektedir.

Liderlerin parti yönetiminde ve genel olarak da siyaset alanındaki ağırlığının artışının bir sonucu, seçim propagandalarında adayların kişisel özelliklerinin önem kazanmasıdır. Gerald Sussman ve Lawrence Galizio (2003), bu durumu “Amerikan tarzı siyasetin küresel olarak yeniden üretilmesi” çerçevesinde tartışmaktadırlar. Zira, geleneksel olarak ABD ile özdeşleşmiş olan reklam kampanyası benzeri seçim propagandaları, pek çok ülkede doğrudan reklamcılarının bu amaçla görevlendirilmesinin de gösterdiği gibi yaygınlık kazanmaktadır. Lawrence ve Galizio, başta Rusya, İsrail, İngiltere, Almanya, Meksika, Arjantin ve Kanada olmak üzere birçok ülkede bu tarz seçim kampanyalarının yürütüldüğünü gözlerler. Bu reklam kampanyalarının öğeleri çoğunlukla aşağıda tartışılan ekonomi-dışı araçlardan oluşmaktadır.

Partiler Arasındaki Ekonomik Temelli Ayrımların Ortadan Kalkması ve Ekonomi-dışı Siyaset Araçlarının Ön Plana Çıkışı

Ziya Öniş (2000), temel olarak 1999 genel seçimlerinden yola çıktığı çalışmada, geleneksel anlamda sol ve sağ partiler arasındaki ayrımların ekonomik alanda ortadan kalktığını ve bununla beraber siyasetin etnik, dinsel ve milli kimlikler çerçevesine odaklandığını belirtir. Her ne kadar bunları oturttuğu kuramsal çerçeve farklı da olsa Öniş’in dile getirdiği bu görüngüler bu yazının kapsamı açısından oldukça önemlidir. Siyasetin ekonomi dışı öğelere odaklanması, burada tanımlanan burjuva demokrasinin radikalleşmesi sürecinin en önemli özelliklerinden biridir. Öte yandan Öniş, “ekonomik globalleşme”nin “insan hakları açısından yüksek standartlar koyan, Batı tarzı, liberal ve çoğulcu siyasalar oluşturduğunu” öne sürer. Bu yazıda genel olarak tartışıldığı üzere, oluşan durumu böyle tarif etmek mümkün gözükmemektedir.

İçinde bulunduğumuz süreçte hemen hemen tüm dünyada neoliberal ekonomik ilkelerin bütün burjuva partilerince ortak olarak benimsendiğini gözlüyoruz. Türkiye özelinde, DSP, MHP ve ANAP gibi üç partinin kurduğu koalisyon hükümetinin, onu takip eden AKP hükümetinin ve muhalefetteki CHP’nin, daha önce birkaç kez hükümette bulunmuş olan DYP’nin neoliberal ekonomik yönelime ilişkin yaklaşımları arasında hiçbir önemli fark bulunmadığını biliyoruz. Partiler arasındaki bu neoliberal yönelim ortaklaşması tabii ki Türkiye’ye özgü bir durum değildir, hemen hemen bütün kapitalist ülkeler için bundan söz etmek değişen oranlarda mümkün. Örneğin, Latin Amerika ülke-

12 Hiç kuşkusuz, burada partileri kendi istekleri dışında zorlayan bir dış etkenden söz edilmiyor; partiler bu sürecin taşıyıcısı olarak işlev görmektedirler. Öte yandan, buradaki “zorunluluk” partilerin kendilerine dışsal bir olgu olmamakla birlikte tekil olarak partileri aşan bir sürecin varlığından kaynaklanıyor.

lerinden Bolivya’da da eski bir diktatör olan General Suarez öncülüğünde oluşmuş olan koalisyon normalde birbiriyle uyumsuz olarak görülen sol, sağ ve merkez partilerden oluşuyordu ve bu partiler neoliberal politikaların hayata geçirilmesinde elbirliğiyle çalıştılar (Roca, 1998). İngiltere’de Thatcher’ın Muhafazakar Partisi’nin yaygın olarak hayata geçirmeye başladığı neoliberal politikalar John Major ve daha sonra Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi tarafından, seleflerinden geri kalmamak üzere sürdürülmüştür (pek çokları arasından, kapsamlı bir çerçeve sunduğu için bkz. Jessop, 2003).

Bu durum, başka toplumsal nedenleri de bulunmakla birlikte, burjuva demokrasisinin radikalleşmesi süreciyle oldukça uyumludur. Bu süreçte kapitalizme özgü ekonomi ve siyaset ayırımının derinleşmesi, yani bu iki alan arasındaki bağlantı kanallarının giderek zayıflaması, partileri ekonomik konulardaki ayırmalardan uzaklaşarak ekonomiyle doğrudan ilişkisi bulunmayan konularda politika yapma zorunluluğuyla¹² karşı karşıya bırakmaktadır. Bunlar arasında kimlik, kültürel öğeler, güvenlik, toplumsal cinsiyete ilişkin konular en başta gelenler olarak karşımıza çıkar. Burada önemle belirtilmesi gereken bir nokta, Öniş’in (2000) de uyardığı gibi, bu tür ekonomi-dışı kategorilerin gerçekten de ekonomiyle ilişkisiz olmadığıdır. Fakat, Öniş’in savunduğu, bu kimlikler aracılığıyla tanımlanan çatışkılarının aslında çoğunlukla ekonomik çatışkılar olduğu savı tartışmalıdır. Kimliksel çatışkılar ekonomik çatışkılarının bir yansıması olmaktan çok, siyasetin belirleyici çatışkılarının ekonomi-dışı faktörler üzerinden yeniden kurulması anlamına gelmektedir. Aradaki ayırım önemlidir, çünkü, her ne kadar toplumsal gerçekliğin tüm öğeleri doğası gereği birbirleriyle ilişkiliyse de, ideolojik olarak kuruldukları halleriyle bu kategoriler ekonomik öğelere çoğunlukla doğrudan referans yapmazlar, aksine ekonomik ayırımları önemsizleştirerek farklı ayırımları ön plana çıkaracak şekilde işlerler.

Ekonomi politikalarının hükümetler için giderek daha fazla bir araç olmaktan çıkıyor olması, kimlik ve kültüre ilişkin kimi öğelerin giderek daha fazla ön plana çıktığı bir dönemde partilere kolay bir alternatif adres göstermektedir. Farklı kimliklere ilişkin propaganda ve bilincin gelişmekte olduğu günümüzde partiler de giderek daha fazla bu noktalara vurgu yapmaya başlamaktadırlar. Bunun pek çok örneği arasında, ABD’de Hıristiyan kimliğini ön plana çıkararak propaganda yapan Bush’tan Avrupa’da ulusal kimliği ön plana çıkararak önemli ölçüde oy toplama

yan aşırı sağcı Le Pen, Pim Fortuyn, George Haider gibi politikacılar bulunmaktadır.

Kimliğin ön plana çıkması bütün partileri etkileyecek bir durumdur. Tabii ki partilerin ağırlık verdikleri kimlikler ve kültürel öğeler arasında farklılıklar ortaya çıkacaktır; fakat önemli olan bunların partiler arasındaki ayrışmanın temeli haline gelmesidir. Öte yandan, seçim kazanmak isteyen bir partinin, çok ciddi çatışmalar barındırmaması koşuluyla pek çok farklı kimliğe ve kültürel öğeye hitap etmeye çalışması beklenir bir durumdur. CHP'nin bundan birkaç yıl önce bulduğu fakat sonradan terk ettiği “Anadolu İslamı” politikası, Erdoğan'ın AKP için dile getirdiği “muhafazakar demokrat” tanımı bu tür arayışların birer göstergesidir.

Türkiye’de, hem 1999 (bkz. Öniş, 2000) hem de 2003 Kasım seçimleri kimlik siyaseti açısından çok önemli sonuçlar göstermiştir. Her ne kadar partiler arasındaki ayrışmalar sadece kimlikle ilgili konulara indirgenemeyecekse de, önerilen ekonomik programların hemen hemen aynı olması nedeniyle seçmenler açısından en önemli ayırıcı faktör bunlar olarak ortaya çıkma eğilimi göstermiştir. Örneğin, Tayyip Erdoğan'ın seçim başarısında daha başka pek çok etken rol oynamışsa da, İslamcı ve dürüst bir kimlikle tanınmış olması hiç kuşkusuz, ekonomik anlamda diğer partilerden önemli biçimde farklı bir projeden bahsetmediği halde seçimi açık farkla kazanabilmesinin en önemli sebeplerindendir. Pek tabii, İslamiyet Türkiye siyasetinde her zaman önemli bir faktör olmuştur ve günümüzde de bunun eskiye göre nicel olarak daha fazla etkili olduğunu söylemek güçtür; fakat günümüzde oluşan durum, ekonomik alandaki farklılıkların azalmasından dolayı bu tür kimliksel öğelerin belirleyiciliğinin görece olarak artmasıdır. Bu artışa örnek olarak, oy verilecek aday seçiminde adayın “nereli” olduğuna verilen önem, hemşehri derneklerinin sayısındaki artış, adayların siyasetle doğrudan ilişkisi bulunmayan kişilik özellikleri ve kimliklerin propaganda malzemesinin önemli öğeleri haline gelişi gösterilebilir.

İçinde bulunduğumuz süreçte ön plana çıkan ekonomi-dışı siyaset araçlarının en önemlilerinden birisi de “güvenlik” olarak belirmektedir. Michael Moore'un provokatif filmi “Benim Cici Silahım” da örnekleriyle gösterildiği gibi, ABD’de güvenlik endişesi güncel politikanın önemli bir malzemesi olarak işlev görmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde güvenlik vurgusu Soğuk Savaş dönemiyle yarışacak düzeye çıkmış bulunuyor. Bilindiği üzere, George W. Bush'un son seçim başarısında güvenlikle

ilgili endişelerin payı oldukça büyük olarak değerlendirilmekte. Öte yandan, Avrupa ülkelerinde de güvenlik ve onunla ilişkili terör konuları gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bu durum temelde, toplumsal huzurun korunması ve güvenlik gibi konuları geleneksel olarak savunagelmiş olan muhafazakar partilere destek yaratan bir etken olma özelliğindedir.

Bu süreçte, toplumsal cinsiyet de etkili bir siyaset aracı olarak belirlemektedir. Her ne kadar diğer ekonomi-dışı araçlar gibi toplumsal cinsiyetin de ekonomik boyutları olsa da, temel olarak ekonomik bir çatışkıya değil –ekonomik kökenlerinden de söz edilebilecek olan– cinsiyet çatışkısına dayandığından ekonomi-dışı bir siyaset aracı olarak ele alınabilir. Türkiye özelinde bakıldığında, muhafazakar partilerin bile “kadın kolları” kuruyor olması, aday listelerinde her ne kadar göstermelik düzeyde kalsa da kadın adaylara özellikle yer verilmesi gibi durumlar özellikle 1980 sonrasında arka planda kalmış olan kadının toplumsal konumu konusunun partilerin ilgisini çektiğinin bir göstergesidir. AB kriterleri arasında da yer almasının etkisiyle içinde bulunduğumuz süreçte, kadın hareketinin gücüne de bağılı olarak, partilerin toplumsal cinsiyete ilişkin projeler üretmeye çalışması beklenir bir durumdur. Çok geniş boyutları olmasına rağmen, “türban” konusu, toplumsal cinsiyetle ilişkisi anlamında da siyasetteki önemini korumaktadır. “Kadının yerinin evi olduğu”, “Kadınlar üzerindeki toplumsal baskının bir göstergesi olması nedeniyle türbana karşı durulması gerektiğı”, “Kadınların toplumsal hayata katılımını kolaylaştırıcı yönünden dolayı türbanın desteklenmesi gerektiğı” görüşleri siyasal partilerin seçmen toplamak için başvurmaya devam edecekleri çeşitli argümanlar olarak belirlemektedir.

Sol Partiler Açısından Değerlendirme

Sosyal Demokrat Partiler

Yukarıda bahsedilen gelişmelerin belki de en çarpıcı etkileri sosyal demokrat partiler üzerinde gözlenmektedir. Refah devleti modeline ilişkin uygulamaların ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir süreçte geleneksel anlamda sosyal demokrat politikaların temelleri de sarsılmaktadır. Bu politikaların temelini oluşturan yeniden dağıtım ve bölüşüm uygulamalarının, yukarıda sözü edilen ekonomi yönetiminin depolitizasyonu, kamu iktisadi teşebbüslerin özelleştirilmesi gibi süreçlerden sonra aynı kalması mümkün değildir. Nitekim, İngiliz İşçi Partisi örneğinde açıkça görüldüğü

gibi Avrupa'nın köklü sosyal demokrat partileri hızla neoliberal bir ekonomik doğrultuya yönelmektedirler. Türkiye'de ise daha önceki dönemler de dahil olmak üzere bir refah devletinden ya da halihazırda var olan bir sosyal demokrat partiden söz etmek mümkün değildir. Fakat sosyal demokrat siyasetin önünün tıkanmakta olması, bunların herhangi bir tarihte geleneksel anlamda sosyal demokrat olabilmelerinin olanaksızlaşması anlamına geldiğinden önemlidir.

Sosyalist ve Komünist Partiler

Kapitalizme sistemsel olarak alternatif öneren sosyalist ve komünist partiler açısından bakıldığında, yukarıda sözü edilen süreçlerin bu partilerin yapabileceği parlamenter siyaset üzerinde de çok önemli kısıtlar getirdiği gözlenmektedir. Örneğin, TİP'in 1960'larda yaptığı türden bir sosyalist muhalefet bugün çok daha büyük zorluklarla karşılaşacaktır. TİP'in 1960'lı yıllarda yaptığı karşı plan çalışması halihazırda yürürlükte olan bir planın alternatifi olabilirken günümüzün neoliberal sürecinde bir sosyalist partinin yapacağı benzer bir plan öncelikle planlı ekonominin meşruluğunu kaybetmiş olmasının sorunlarıyla karşılaşacak ve bununla birlikte radikalleşen burjuva demokrasisi sürecinde ekonomiye müdahaleyi içeren bir planı hayata geçirebilmenin önüne çıkmış olan engelleri aşmak zorunda kalacaktır. Tabii ki burada bu tür aşamalı geçişlerin kapitalizmi ortadan kaldırmaya ilişkin idealleri hayata geçirmenin tek yolu olduğu ima edilmektedir, fakat bu türden bir stratejiyi izlemek isteyecek bir partinin önündeki engellerin altının çizilmesi mutlaka önemlidir.

Öte yandan, bu yazıda konu edilen süreçlerin, sosyalist ve komünist partiler açısından getirdiği kısıtlar kadar olanaklar yarattığı da açıktır. En başta, burjuva partilerinin ekonomik alana ilişkin politika üretmesinin giderek zorlaşması, sosyalist ve komünist partiler için ciddi bir muhalefet alanı yaratmaktadır. Daha önce sosyal demokrat partilerin de bir ölçüde yaptığı sosyal adaleti vurgulayan siyaset tarzının bu partiler tarafından yapılmasının giderek zorlaşmasından ötürü, sosyalist ve komünist partilerin buradan doğacak boşluğu doldurarak hegemonya mücadelesi yürütmeleri oldukça olası hale gelmektedir. Bu durum, bu partilerin sosyal demokrat partilerden ayrımlarını ortaya koymasını da kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, burjuva partilerinde gözlenen lider ve tepe yönetimi ağırlığındaki artış ve parti tabanlarının etkisizleşmesi eğilimleri de taban örgütlenmesini etkin bir şekilde

de yapabilecek partiler açısından bu bakımdan da bir alternatif olma olanağı yaratmaktadır.

Kısacası, sosyalist ve komünist partilerin kimlik ve kültürel öğeler gibi ekonomi-dışı siyaset araçları yerine doğrudan ekonomi hedef alan bir stratejiye ağırlık vermeleri bu süreçte önemli kazanımlar yaratma olasılığı taşımaktadır. Böylece, yaptıkları siyasetin ve önerdikleri toplumsal düzenin zemininin burjuva partilerinin önerdiklerinden farklı olduğunu vurgulamaları daha mümkün olacaktır. Bu, tabii ki kimlik ve kültürle ilgili konuların önemsiz olduğunun vurgulanması ya da bunların özel olarak değersizleştirilmesi gerektiği anlamına gelmiyor. Aksine, toplumda bu açıdan yükselmekte olan duyarlılıkların hesaba katılması, güncel siyasetin bir gereği olarak karşılarına çıkacaktır. Fakat, burjuva siyasetinin zemininin önemli ölçüde kaydđı bir süreçte stratejinin ağırlık noktasını bu zeminin kendisine alternatif olarak koymak burjuva demokrasisinin radikalleşmesi sürecinde bu partiler için yeni olanaklar doğurmaktadır.

Sonuç

Yukarıda tartışılanlar kısaca aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Burjuva demokrasisi kapitalizmin yapısal bir gerekliliği olarak değil tarihsel olarak sınıf mücadeleleri sonucunda ve sermaye egemenliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu rejim biçimi, ekonomi ve siyaset ayrımıyla uyumlu olması, hegemonya kurma olanaklarını arttırması gibi özelliklerinden ötürü sermaye egemenliğini destekleyici bir niteliğe sahiptir.
- İçinde bulunduğumuz tarihsel süreçte gerçekleşen ekonomi yönetiminin depolitizasyonu, yürütme ve bürokrasinin görel olarak güçlenmesi gibi gelişmeler burjuva demokrasisi üzerinde şekillendirici etkilere sahiptir.
- Bu etkiler altında, içinde bulunduğumuz süreçte burjuva demokrasisinin en belirleyici özelliklerinin daha da belirginleşmesi nedeniyle bu sürece “burjuva demokrasisinin radikalleşmesi süreci” adı verilmiştir.
- Bu radikalleşme sürecinin sonuçları, en genel düzeyde, kimlik ve kültüre ilişkin öğelerin demokrasi bağlamında ön plana çıkışı, demokrasinin ve demokratikleşmenin araçsal yönünün belirginleşmesi şeklinde olmuştur.
- Burjuva demokrasisinin radikalleşmesi sürecinin siyasal partiler üzerindeki etkilerinin başlıca sonuçları, partilerin

geleneksel işlevlerinin kısıtlanması ve güç kaybına uğraması, parti liderinin ve tepe yönetiminin tabana ve alt kademelere göre güçlenmesi, partiler arasındaki ekonomik temelli ayrımların ortadan kalkması ve ekonomi-dışı siyaset araçlarının ön plana çıkışı olarak sıralanabilir. Bu sonuçların doğurduğu kimi dolaylı etkiler de bulunmaktadır.

- Geleneksel anlamda sosyal demokrat siyasetin temellerinin önemli ölçüde ortadan kalktığı ve burjuva partilerinin siyaset yapabilecekleri alanın ekonomi-dışı konulara yönelmesi gibi gelişmeler, sosyalist ve komünist partilerin önüne siyaset yapma açısından kimi yeni olanaklar çıkarılmaktadır.

Sonuç olarak, içinde bulunduğumuz burjuva demokrasinin radikalleşmesi süreci geleneksel siyasetin belli başlı öğeleri açısından önemli değişimleri gündeme getirmektedir. Siyasal partiler de burjuva demokrasinin önemli aktörleri olarak bu süreçten doğrudan etkilenmektedirler. Fakat, tarihsel gerçekliğin belirleyici bir özelliği, pek çok tarihsel sürecin tersinmez bir yapıda olmadığıdır. Yani, kimi eğilimler daha baskın olarak ortaya çıkmakla birlikte, bu eğilimlerin değiştirilmesi son tahlilde büyük oranda tarihi yapan öznelerin elindedir. Öte yandan burada, öznelerin mutlak öncelliğini savunan iradeci bir yaklaşımdan söz edilmektedir, çünkü bu öznelerin ontolojisi de içinde buldukları tarihsel sürecin barındırdığı toplumsal ilişkilerden kurulmuştur. Burada vurgulanan, tüm baskınlığına rağmen burjuva demokrasinin radikalleşmesi sürecinin geri dönüşsüz ve kaçınılmaz bir süreç olmadığıdır. Bu yazı kapsamında tartışılanlar, içinde bulunduğumuz sürecin doğrultusunu tespit etmeye yöneliktir; bu sürecin nihai olarak varacağı yer, hiç kuşkusuz, ontolojileri toplumsal ilişkilerle kurulmuş olan özneler tarafından belirlenecektir.■

Kaynakça

- "Turkey: 2000 Accession Partnership", Official Journal of the European Communities, <http://www.deltur.cec.eu.int/english/apwith-turkey.pdf>, indirilme tarihi 10 Temmuz 2003
- Arblaster, A. (1999) *Demokrasi*, Ankara: Doruk.
- Burnham, P. (2001) "New Labour and the Politics of Depoliticisation", *British Journal of Economics and International Relations*, 3 (2), Haziran 2001: 127-49.
- Cammack, P. (1998) "Globalization and the Death of Liberal Democracy", *European Review*, 6 (2): 249-63.
- Carchedi, G. (2001) *For Another Europe: A Class Analysis of European Economic Integration*, Verso.
- Çulhaoglu, M. (2003) "Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme", *Praksis* 10, Yaz-Güz 2003.
- Erkiner, E. (1999) *Avrupa Birliği ve Türkiye: Sol-dan Bir Bakış*, Ankara: Öteki.
- Graf, W. (1995) "The State in the Third World" in Panitch, L. (der.) *Why not Capitalism*, The Socialist Register, London.
- Güler, B. A. (2003) "Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye", *Praksis*, 9, Kış-Bahar 2003.
- Güveloğlu, N. (2003) *A Democratisation Project in the Age of Neoliberalism: The Historical Specificity of the TÜSİAD Reports*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güveloğlu, N. (2005 – yayımlanacak) "Relations Between Capital and Labour in Turkey: From Neoliberalism to Democratisation", Gamble A. et al. (der.) *Sheffield Conference Volume* içinde, Manchester University Press.
- Jessop, B. (2003) "From Thatcherism to New Labour: Neo-Liberalism, Workfarism, and Labour Market Regulation", <http://www.comp.lancs.ac.uk/soci-ology/soc131rj.pdf>, indirilme tarihi: 28 Ağustos 2003.
- Kennedy K. ve J. Joseph (2001) "The Erosion of Party Politics in Britain", *New Political Science*, 23 (2).
- Öniş, Z. (2000) "Neoliberal Globalization and the Democracy Paradox", *Journal of International Affairs*, 54 (1), Güz 2000.
- Özügurlu, M. (2003) "Eşitlik Köprü Demokratikleşme Programlarının Eleştirisi", *Praksis*, 10, Yaz-Güz 2003.
- Poulantzas, N. (1975) *Political Power and Social Classes*, London: NLB.
- Poulantzas, N. (2000) *State, Power and Socialism*, London-New York: Verso.
- Power, T. J. (1998) "Brazilian Politicians and Neoliberalism: Mapping Support for the Cardoso Reforms, 1995-1997", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 40 (4).
- Roca, O. M. (1998) "The Left As Arbiter", *Hemisphere: A Magazine of the Americas*, 8 (2), Kış-Bahar 1998.
- Rueschemeyer, D., Stephens E. H. and Stephens J. D. (1992) *Capitalist Development and Democracy*, Cambridge: Polity.
- Schmitter, P. C. (1994) "Dangers and Dilemmas of Democracy", *Journal of Democracy*, 5 (2), Nisan 1994.
- Sussman G. ve L. Galizio (2003) "The Global Reproduction of American Politics", *Political Communication*, 20: 309-328.
- TÜSİAD (1997) *Perspectives on Democracy and Democratisation in Turkey*, İstanbul.
- Therborn G. (1983) "The Rule of Capital and the Rise of Democracy" in Held, D. et. al. (1983) *States and Societies*, New York: New York University Press, 261-271.
- Wood, E. M. (1994) "A Tale of Two Democracies", *History Today*, 44 (5).
- Yılmaz, Z. (2003) "Günümüz Türkiye'sinde Devlet ve Hakim Sınıflar Üzerine Alternatif Bir Çerçeve Denemesi", *Praksis*, 9.